

Отже, від початку своєї діяльності й – до 1873 р. "Січ" – громадсько-політичне товариство, а в 1873 р. змінило характер своєї діяльності на літературно-наукове.

#### **Список використаних джерел**

1. Січ – Альманах в пам'ять 40-их роковин основання товариства Січ у Відні (1868–1908) / [за ред. З. Кузелі і М. Чайківського]. – Львів, 1908. – 21 с.
2. Над синім Дунаєм: ювілейний збірник Українського академічного товариства "Січ" у Відні / [за ред. О. Гриця і Т. Марітчака]. – Відень, 1932. – 191 с.
3. Куровець І. "З мого січового минулого" / І. Куровець // Над синім Дунаєм: ювілейний збірник Українського академічного товариства "Січ" у Відні / [за ред. О. Гриця і Т. Марітчака]. – Відень, 1932. – С. 44–45.
4. Марітчак Т. Минуле віденської "Січ" / Т. Марітчак // Над синім Дунаєм: ювілейний збірник Українського академічного товариства "Січ" у Відні / [за ред. О. Гриця і Т. Марітчака]. – Відень, 1932. – С. 139–148.
5. Кордуба М. "Січові гості" / М. Кордуба // Над синім Дунаєм: ювілейний збірник Українського академічного товариства "Січ" у Відні / [за ред. О. Гриця і Т. Марітчака]. – Відень, 1932. – С. 28–35.
6. Батенко Т. Історія Віденської "Січі" // Т. Батенко // Республіканець. – Ч. 4. – березень 1993. – С. 34–36.
7. ЦДІАЛ України, ф. 834, оп. 1, спр. 9, арк. 5.
8. Січ: Альманах в пам'ять 30-их роковин основання товариства Січ у Відні (1868–1898). – Львів, 1898. – 241 с.
9. Боднарчук І. Стрийщина і віденські січовики / І. Боднарчук // Стрийщина: історично-мемуарний збірник. [за ред. І. Пеленська, К. Баб'яка]. – Стрий, 1990. – С. 367–370.
10. Кухар Р. Віденська "Січ": історія Українського Академічного Товариства "Січ" у Відні (1868–1947) / Р. Кухар. – Київ, 1994. – 187 с.
11. Жук А. Важний момент в історії віденської "Січі" / А. Жук // Над синім Дунаєм: ювілейний збірник Українського академічного товариства "Січ" у Відні / [за ред. О. Гриця і Т. Марітчака]. – Відень, 1932. – С. 52–58.
12. Левицький З. Споми́ни / З. Левицький // Над синім Дунаєм: ювілейний збірник Українського академічного товариства "Січ" у Відні / [за ред. О. Гриця і Т. Марітчака]. – Відень, 1932. – С. 38–43.

**Наталья Григорук**

#### **ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УКРАИНСКОГО СТУДЕНЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА "СИЧ" В ВЕНЕ (1868–1899)**

*В статье отражена деятельность украинского студенческого общества "Сич" в Вене во второй половине XIX в., его социальная структура и факторы, которые влияли на его развитие.*

*Ключевые слова: "Сич", общество, Вена, деятельность, венские украинском.*

**Nataliya Hryhoruk**

#### **ACTIVITIES OF UKRAINIAN STUDENT ORGANIZATIONS "SICH" IN VIENNA (1868–1899)**

*The article highlights the activities of Ukrainian Students' Society "Sich" in Vienna in the late nineteenth century.*

*Key words: "Sich", Society, Vienna, activity, Viennese Ukrainian.*

**УДК [341.3(47+57:438)+355.244.1(05)]"1944/1945"**

**Володимир Третяк**

#### **РАДЯНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПРЕСИ 1-ГО УКРАЇНСЬКОГО ФРОНТУ (1944–1945 РР.)**

*У статті на основі наукових праць, друкованих видань та архівних джерел досліджується висвітлення періодикою 1-го Українського фронту радянсько-польських відносин під час бойових дій Червоної армії на території Польщі в 1944–1945 рр. Розглядається використання військової преси з метою вирішення урядом СРСР своїх геополітичних цілей. Простежуються проблеми у створенні інформаційного середовища серед особового складу радянських збройних сил, польського населення й світової громадськості та методи їх вирішення.*

*Ключові слова: військова преса, 1-й Український фронт, Україна, Польща, радянсько-польські відносини.*

У роки війни провідне місце у радянській періодиці посіла фронтова преса, інформаційна палітра якої у подальшому стала цінним джерелом для військових істориків. Фундаментальними у сфері студіювання періодичних друкованих видань стали дослідження С. Жукова, С. Сегеди, М. Рум'янцева, А. Мінгазутдінова [1–4]. Та, на жаль, майже відсутній моніторинг армійської преси під час ведення Червоною армією закордонних кампаній 1944–1945 рр. Цей період є досить цікавим з огляду на те, що керівництву СРСР потрібно було створити відповідне інформаційне тло, необхідне для вирішення своїх геополітичних завдань.

Мета наукової розвідки – з'ясувати основні проблеми радянсько-польських відносин 1944–1945 рр., які висвітлювала періодика 1-го Українського фронту. Це військово-стратегічне об'єднання

було одним із найбільших у роки війни, брало безпосередню участь у визволенні Польщі, зокрема у Львівсько-Сандомирській та Вісло-Одерській стратегічних наступальних операціях.

Слід зазначити, що основним друкованим органом 1-го Українського фронту була щоденна газета "За честь Батьківщини", яка виходила українською та російською мовами. Зважаючи на ротацію військових формувань, у різний час до системи періодики фронту входили армійські часописи: 1-ї гвардійської – "Советский воин"; "Боевой товарищ", "За нашу победу"; 3-ї гвардійської – "Боевой товарищ", 5-ї гвардійської – "Патриот Родины"; 6-ї – "Звезда Советов", "Боевая красноармейская", "Боевая тревога", "На разгром врага"; 13-ї – "За Советскую Родину", "Сын Родины"; 18-ї – "Знамя Родины"; 21-ї – "Боевой натиск"; 27-ї – "Боевой удар", "Врага на штык", "Мужество"; 28-ї – "Защитник Отечества", "Сталинский удар", "Красное знамя"; 31-ї – "На врага"; 38-ї – "Сталинское знамя", "За счастье Родины"; 40-ї – "За Победу"; 47-ї – "За Отечество", "Фронтовик"; 52-ї – "За счастье народа", "Боевая красноармейская"; 59-ї – "На разгром врага"; 60-ї – "Армейская правда"; 3-ї гвардійської танкової – "Во славу Родины"; 4-ї гвардійської танкової – "Вперед на врага"; 1-ї танкової – "Сталинское знамя"; 2-ї танкової – "Ленинское знамя"; 4-ї танкової – "Сталинский удар"; 6-ї танкової – "Защитник Родины"; 2-ї повітряної – "Крылья Победы"; 8-ї повітряної – "Сталинский воин" [5, с. 405–411]. Великим тиражем виходили також дивізійні, полкові, ротні газети тощо.

23 липня 1944 р. часопис 18-ї армії "Знамя Родины" у щоденному зведенні Радінформбюро, які в обов'язковому порядку розміщувалися на шпальтах військової періодики, інформував своїх читачів, що напередодні війська 1-го Українського фронту в ході Львівсько-Сандомирської операції визволили перші польські населені пункти – Томашув-Любельський, Белжець, Майдан-Гурний, Випаданка, Цихобуж, Малкув, Подгорце Томашівського повіту Люблінського воєводства та Любачув, Горинець-Здруй, Олешіце, Любачув, Цешанув, Дахнув, Лукавець, Щежець, Дзевенцерж, Башня-Дольна Любачівського повіту Підкарпатського воєводства. Цікаво, що Любачув та Горинець були позначені як міста Львівської області [6]. Це один із прикладів інформаційної війни стосовно питання кордонів, яке було наріжним каменем у відносинах двох держав.

Воєнна кампанія Червоної армії на польських землях перетворилася в одну з найбільших битв Другої світової. У подяках Верховного Головнокомандувача, які також регулярно розміщувалися на шпальтах фронтової преси, повідомлялося, що війська 1-го Українського фронту під командуванням Маршала СРСР І. Конєва відзначилися під час взяття Сандомира і Дембиці відповідно 18 та 23 серпня 1944 р., оволодіння містами Шидлув, Стопниця, Хмельник, Бусько-Здруй, Вислиця 14 січня 1945 р., населеними пунктами Домбровського вугільного басейну та його центром м. Катовіце 27–28 січня, форсування р. Одер 15 лютого, оволодіння впродовж лютого – березня містами на території Сілезії та Бранденбурга, які після війни, за міжнародними домовленостями, відійшли до складу Польщі [7–17]. Але під час ведення бойових дій газетарам довелося зіштовхнутися із декількома проблемами. По-перше, змістове наповнення воєнних часописів мало впливати на військовослужбовців. Слід зазначити, що чисельність радянських військ під час Львівсько-Сандомирської операції сягала понад 1 млн бійців, а під час Вісло-Одерської ця цифра збільшилася вдвічі й становила – 2,2 млн осіб [18, с. 148, 160]. Загалом, у визволенні Польщі з літа 1944 р. – до весни 1945 р. брало участь 5 фронтів (1-й та 4-й Українські, 1-й, 2-й і 3-й Білоруські) – 27 загальновійськових, 5 танкових та 6 повітряних армій, 13 окремих танкових і механізованих, 6 кавалерійських корпусів [19, с. 200]. Як і у попередні роки, однією із головних проблем для командування Червоної армії залишалася девіантна поведінка особового складу. Саме за таких обставин армійська преса виходила на перший план, оскільки мала тісний зв'язок із військовослужбовцями.

Військова журналістика задля зміцнення дисципліни у військах використовувала багатий інструментарій, напрацьований у попередні роки. Проте на той час Червона армія мала вирішувати нові завдання, не пов'язані із захистом рідної землі. Збройні сили на цьому етапі війни мали стати інструментом втілення геополітичних цілей очільників СРСР. Радянське керівництво вже мало сумний досвід, коли відсутність пропагандистського впливу у військах у політичній площині могла позначитися на результаті задалегідь виграшної воєнно-стратегічної операції. Зокрема, під час "польської кампанії" 1939 р. єдиною перешкодою у втіленні зовнішньополітичних прагнень СРСР стала незрозумілість логіки "визвольного походу" для частини командно-політичного складу Червоної армії [20, с. 672].

Щоб уникнути помилок минулого, періодика 1-го Українського фронту 28 липня 1944 р. у статті "Воїн-визволитель" орієнтувала на завдання, що їх мають вирішити радянські війська в Польщі: "Звільнивши Польщу, Червона армія, разом із союзним Військом Польським, увійде до барлогу фашистського звіра, щоб... дати можливість польському народові відродити Польську державу й позбавити його в подальшому всілякої агресії" [1, с. 46].

По-друге, радянська пропаганда через військову періодику мала впливати не лише на червоноармійців, а й на польське населення, яке, пам'ятаючи події 1939 р., з певним острахом чекало вступу на їх територію радянських військ. Газета 31-ї армії "На врага" 12 серпня 1944 р. оприлюднила постанову Президії Верховної Ради СРСР про надання амністії польським громадянам за злочини, скоєні на території СРСР перед вступом Червоної армії до Польщі [21]. Однак, у зв'язку із об'єктивними проблемами у розповсюдженні військової періодици серед місцевого населення, навесні 1944 р. за ініціативою Центрального бюро комуністів Польщі створено Інститут уповноважених польської армії при політуправліннях 1-го Українського та 1-го Білоруського фронтів. Одним із завдань цієї організації було видання газет польською мовою, у яких розміщувалися меседжі для поляків. Зокрема, у звернення політуправління 1-го Українського фронту зазначалося: "Не вірте німецькій пропаганді, що начебто Червона армія прагне завоювати Польщу і встановити свої порядки. Нам не потрібно вашої землі: у нас багато своєї, власної землі. Ми не хочемо нав'язувати вам своїх порядків; облаштування майбутньої Польщі – ваша справа" або звернення Військової ради 1-ї Польської армії до співвітчизників, у якому йшлося: "Зустрічайте достойно союзницьку Червону армію, яка має величні заслуги у справі перемоги над німцями" [19, с. 207, 212, 348].

На початку червня 1944 р. часопис 1-го Українського фронту "За честь Батьківщини" розмістив інтерв'ю одного із польських політичних діячів Е. Осуька-Моравського, який так розповідав про польську армію: "Ми зустріли майже стотисячну армію. Польська армія в СРСР оснащена бойовою технікою так, як ніколи й ніяка армія Польщі в минулому. Патріотичні почуття солдатів знаходять своє відображення навіть у дрібницях армійського побуту. Землянки прикрашені національними прапорами, портретами польських національних героїв, гаслами, зображеннями польського орла. Необхідно зазначити, що всі бійці одностайно вдячні радянському уряду за те, що отримали від нього чудову зброю, з допомогою якої разом із Червоною армією беруть активну участь у боротьбі проти загарбників" [22].

Газета "На врага" повідомляла, що у ході визволення території Польщі за сприяння радянських військ створено офіцерські школи Війська Польського, до яких оголошено набір 10 тис. слухачів, а також відзначала "велике прагнення молодих польських патріотів битися з німецькими загарбниками" [23]. Цікаві відомості про "патріотичні" настрої особового складу цього військового утворення, які спростовують офіційну пропаганду, можна виявити у звіті заступника голови обліково-призовної комісії, політико-виховного офіцера Мазурека від 2 березня 1944 р., у якому зазначено, що в багатьох мобілізованих поляків із Західної України в 1939–1941 рр. були вивезені родини, тому вони із недовірою ставляться до радянської влади. Призов на службу в цих районах не проводився належним чином. Уночі прийшла міліція й забрала їх, не повідомивши про місце прямування. За тиждень до вступу Червоної армії у район Сарн радянські партизани заарештували штаб партизанів Сосновського, тому, виконуючи інструкції лондонського уряду й побоюючись вислання, багато людей повтікало у ліси. 1100 поляків у районі Людвиполя (сьогодні – смт. Соснове Рівненської області), не розуміючи, що їх мобілізовують до польської армії, думали, що НКВС їх арештовує та відправляє до Сибіру. Вдалося мобілізувати усього 60 осіб, з яких 30 втекло по дорозі до Сум через поведінку представників Червоної армії [19, с. 141–142].

"Дійсно національна", як її назвав Е. Осуька-Моравський, а насправді організована на взірець частин Червоної армії, оснащена радянським озброєнням 1-а польська армія в разі необхідності мала стати організуючим центром для комплектування дружній Москві польської адміністрації [24, с. 243]. Крім того, її створення вписувалося у рамки ідеї слов'янського братерства, яка в СРСР із перших днів війни була взята на озброєння органами агітації та пропаганди ЦК ВКП (б), а також мала стати альтернативою армії Андерса, у якій панували сильні антирадянські настрої.

Третя проблема, яку довелося розв'язувати працівникам армійської преси, – польський та український національно-визвольний рух на Закерзонні, адже українці й поляки Червоної та 1-ї польської армій протистояли своїм співвітчизникам в УПА та керованій польським емігрантським урядом у Лондоні Армії Крайовій.

З весни 1944 р. на шпальтах видань 1-го Українського фронту періодично почали з'являтися повідомлення про арешти польських військовослужбовців з ініціативи "лодонського" уряду. Зокрема, газета "За честь Батьківщини" зазначала, що 29 березня польською жандармерією заарештована група солдатів-вихідців із Західної України, які заявили про небажання служити в армії, керованій польським емігрантським урядом: "Військовослужбовці, вихідці із Західної України та Західної Білорусії, скаржаться, що в польській армії вони піддаються переслідуванням, погрозам та навіть побиттям. Польські офіцери кажуть, що їх, як іноземців, потрібно навчити розумінню необхідності для солдата польської армії бути готовим, якщо знадобиться, воювати проти росіян" [25–26].

З наближенням регулярних радянських військових частин до кордону з Польщею 14 липня 1944 р. Ставка Верховного Головнокомандувача (далі – СВГК) видала директиву командувачам військ 1, 2 і 3-го Білоруських та 1-го Українського фронтів про роззброєння польських збройних формувань, що підпорядковуються емігрантському урядові Польщі, у якій наказувалося не вступати ні у які зносини та переговори із противною стороною, невідкладно роззброювати бійців та відправляти їх до спеціально організованих пунктів збору для перевірки. Про хід роззброєння польських загонів, про кількість зібраних на цих пунктах солдатів і офіцерів доповідати в Генеральний штаб [19, с. 171].

Тоді ж розпочався процес арештів та вивезення вглиб території СРСР польського населення. Зокрема, у витязі із вироку військового трибуналу військ НКВС Українського округу повідомлялося про те, що після визволення Червоною армією західних областей України й Білорусії та возз'єднання їх із СРСР, польський емігрантський уряд в Лондоні приступив до створення широко розгалуженої антирадянської польської військової організації... "Польський звензек повстанчі" (далі – ПЗП), який розгорнув активну антирадянську діяльність під лозунгом відновлення польської держави в кордонах до 1939 р., радянським спецслужбам вдалося заарештувати 31 члена ПЗП та "Делегатури Жонду" під час спроби вийти із м. Луцька. При затриманні у членів згаданих організацій вилучено зброю, набої, засоби зв'язку, друкарські машинки, медикаменти, мапи й документи про діяльність організації. У документах підготовка збройного повстання проти СРСР маскувалася фразами про боротьбу з німецькими окупантами. 28 звинувачених, серед них і етнічні українці, були засуджені як зрадники Батьківщини за статтями 54-1 "а", 54-2 та 54-11 кримінального кодексу УРСР [27]. Такі акції радянських спецслужб були тим більше злочинні, оскільки здійснювалися з території іншої держави, за іншими правовими нормами й стосувалися нерадянських громадян. Таким чином, сталінський режим розправлявся зі своїми політичними противниками в особі солдатів і офіцерів Армії Крайової, членів та діячів різних політичних партій і угруповань [28, с. 146]. Арешти поляків й українців через їх причетність до націоналістичного підпілля тривали й після війни. Наприклад, російський історик В. Парсаданова посилається на повідомлення МВС СРСР за 1947 р., у якому йшлося про те, що під час "очищення тилу" на території Польщі заарештовано 2487 осіб, інтерновано 2762 вояки Армії Крайової [29, с. 3].

Більшість повідомлень періодики 1-го Українського фронту стосувалися радянсько-польських відносин, які упродовж 1939–1943 рр. пройшли декілька кардинально різних етапів. Як стверджував польський дослідник П. Жаронь, найбільшою проблемою у стосунках двох країн було питання про "східні креси" Польщі [28, с. 146]. Воно гостро постало під час Тегеранської конференції (28 листопада – 1 грудня 1943 р.). За її результатами Й. Сталіну вдалося досягнути домовленостей із очільниками США та Великобританії (правда, таємних) стосовно визнання західних кордонів СРСР, отриманих від А. Гітлера. Кордон УРСР, за згодою сторін, мав проходити по лінії Керзона. Проте, задля втілення своїх прагнень у життя, керівнику СРСР потрібно було встановити у Польщі прорадянський режим.

1 січня 1944 р. у Варшаві заснована Національна рада Польщі (Крайова рада народова (далі – КРН) – організація дружніх до СРСР політичних сил з перспективою перетворення у польський парламент. Радянська військова періодика зазначала, що створення такого політичного формування – необхідна умова для боротьби з окупантами, через те що уряд у Лондоні не вів боротьбу з ними, закликав народ до бездіяльності, а також виступав проти тих польських патріотів, які боролися з гітлерівцями. За такими утвореннями з боку СРСР вівся постійний моніторинг. Зокрема, у повідомленні наркома держбезпеки СРСР до ДКО, НКЗС, НКВС йшлося, що "31 грудня 1943 р. у Варшаві відбулася нарада 14 суспільно-політичних та військових організацій Польщі, на якій ухвалено рішення щодо створення КРН. 1.01.1944 р.". На першому засіданні КРН прийнято маніфест, у якому емігрантський уряд викрили у зраді польського народу та Польської держави. Також оголошено про створення "Армії людової" для боротьби з окупантами. 23 січня 1944 р. на другому засіданні обговорювалися радянсько-польські відносини, за результатами яких прийнято звернення до польського народу із закликом підтримати політику радянського уряду в цьому питанні [19, с. 161–162].

Газета "За честь Батьківщини" на своїх шпальтах розмістила повідомлення про те, що 22 та 27 травня, для встановлення зв'язків із союзними державами, у тому числі й із СРСР, Кремль відвідали вповноважені представники КРН [30–31]. Однак, на першому етапі зносин, керівництво СРСР з обережністю поставилося до цієї організації. Зокрема, після прибуття польських представників до Москви, відомий радянський український політичний діяч Д. Мануїльський у листі до В. Молотова від 20 травня 1944 р. наголошував: "Необхідно отримати опис складу КРН (імена, прізвища, прізвиська) з короткою характеристикою політичної приналежності, суспільного стану та впливу серед мас, а також секретні документи, що має делегація. Питання щодо прийому делегації керівниками партії та уряду вирішувати після ретельного ознайомлення зі складом делегації". Далі

він також пропонував вивезти з Варшави до СРСР членів КРН, які широко відомі в країні як великі суспільні діячі, але через різні обставини не можуть брати участі в партизанському русі [19, с. 162–163].

Щоб тримати КРН у форматі своєї політики, Москва постійно влаштовувала зустрічі для консультацій щодо узгодження подальших спільних планів. Такі візити постійно висвітлювалися на шпальтах часописів 1-го Українського фронту, зокрема фронтової газети "За честь Батьківщини", 18-ї армії "Знамя Родины", 40-ї армії "За победу" тощо [32–38]. Проте, й тут були свої нюанси. Зокрема, у згаданому листі Д. Мануїльського йшлося про те, щоб "усі попередні переговори стосувалися в основному допомоги зброєю і велися начальством штабу Червоної армії або його заступником" [19, с. 163]. Цей процес також знайшов своє відображення у періодиці 1-го Українського фронту [39–41]. Насправді, допомога була чисто формальною, адже на неодноразові заклики США та Великобританії посприяти повсталим у Варшаві під час подій з 1 серпня до 2 жовтня 1944 р. Й. Сталін відповів негативно. У посланні до У. Черчилля і Ф. Рузвельта від 22 серпня 1944 р. він називав повстання як "авантюру купки злочинців, яку вони затіяли заради захоплення влади, кинувши при цьому майже беззбройних людей під німецькі танки, гармати та авіацію. У свою чергу Червона армія не шкодуватиме зусиль, щоб визволити Варшаву для поляків. Це буде найкраща допомога полякам-антинацистам" [19, с. 259]. Ці дії стали однією із причин, що призвели до трагічних наслідків для учасників антинацистського повстання. Однак, очільники Польщі висловлювали безмежну вдячність господарю Кремля, яка інколи межувала із цинізмом. Наприклад, газети "За честь Батьківщини" та "За победу" повідомили читачів, що, на знак вдячності за допомогу радянського народу та Червоної армії населенню Варшави, одну з алей у Варшаві перейменовано на "Алею Маршала Йосифа Сталіна", а Верховному Головнокомандувачу піднесено бронзовий герб Польщі під час прийому Й. Сталіним 15 листопада 1944 р. президента Варшави М. Спихальського та представників Ради народової Варшави В. Цудни, В. Мальчинського, І. Ковалевського [42–45].

13 липня 1944 р. газета "За честь Батьківщини" опублікувала телеграму польських політиків першому секретарю ЦК КП(б)У М. Хрущову, у якій вони дали зрозуміти про більш ніж лояльну до СРСР позицію у принципових питаннях, що стосувалися двох країн: "Спільна боротьба польського і українського народів покладе край суперечкам, які штучно розділяють наші народи, та сприятиме встановленню вічної дружби" [46].

Незважаючи на таку позицію польських політиків, радянські очільники й тут вбачали небезпеку для себе. Зокрема, вони не були зацікавлені у зближенні польського та українського керівництва. Формально урядові утворення УРСР і Польщі мали право проводити власну зовнішню політику, що давало їм можливість домовлятися між собою з усіх міжнародних питань. У той же час на спірних територіях сконцентрувалися великі громади як українського, так і польського населення. У цих умовах Й. Сталін повів гру на протиставлення сторін, загостривши польсько-українські взаємини.

9 вересня 1944 р. у Любліні уряд УРСР і Польського комітету національного визволення (далі – ПКНВ) підписали угоду про евакуацію українського населення із території Польщі, а польських громадян з території України. В угоді наголошувалося на тому, що евакуація є добровільною, примус не може бути застосований ні безпосередньо, ні опосередковано. Евакуація мала проводитися упродовж 15 жовтня 1944 р. – 1 лютого 1945 р. Ця домовленість була інспірована Й. Сталіним, однак підпис саме із Україною, а не із СРСР слугував імітацією домовленості між двома народами – українським і польським, коли Москва формально залишалася осторонь. Така практика засвідчення УРСР міжнародних договорів уже застосовувалася очільниками СРСР у 1939–1940 рр. під час підписання угод із Польщею та Румунією. Крім того, СРСР резервував за собою можливість маневру: якщо країни антигітлерівської коаліції виявилися б занадто принциповими, то він мав би можливість перенести відповідальність на Україну. Ця подія була побіжно відображена у центральній пресі і фактично проігнорована періодикою 1-го Українського фронту на рівні армійських та дивізійних газет. Лише у часописі 40-ї армії "За победу" промайнуло повідомлення про те, що перша група українців, згідно із договором між ПКНВ та урядом УРСР про взаємну евакуацію населення, прибула з Польщі до СРСР [47]. Як наслідок – Люблінська угода не знайшла підтримки ні серед українського, ні серед польського населення, тому наприкінці літа 1945 р. радянське керівництво вдалося до примусових заходів [20, с. 860–861].

Населення етнічних українських земель, таких, як Лемківщина, Холмщина, Підляшшя і Перемишльщини, також зазнало репресивних заходів із боку польського комуністичного уряду через посилену діяльність на Закерзонні УПА, починаючи із середини 1944 р. Остаточна українська громада у польській державі була майже повністю знищена під час акції "Вісла" у 1946 р. Загалом, дії радянського й польського урядів вплинула на долю майже півмільйона українців.

25 липня 1944 р. газета 18-ї армії "Знамя Родины" анонсувала заснування КРН на звільнених від ворога територіях ПКНВ як тимчасової виконавчої влади задля керівництва визвольною

боротьбою [48]. Той же часопис оприлюднив заяву народного комісара закордонних справ СРСР від 26 липня 1944 р., у якій йшлося про відносини між СРСР і Польщею. У заяві, зокрема, висувалися такі тези: "Радянське керівництво заявляє, що воно розглядає воєнні дії Червоної армії на території Польщі як дії на території суверенної, дружньої, союзної держави. У зв'язку з цим Радянський уряд не має наміру встановлювати на території Польщі органи своєї адміністрації, вважаючи це справою польського народу. Він вирішив у зв'язку з цим укласти з Польським комітетом національного визволення угоду щодо відносин між радянським командуванням та польською адміністрацією" [49].

У цей час на сторінках газети "За честь Батьківщини" з'явилася розлога стаття про утворення в країні нових органів влади. Зі слів польського емігранта у США, професора О. Ланге, йшлося про те, що: "створення єдиної антигітлерівської армії і формування в умовах підпільної боротьби справжніх народних органів влади, що представляють усі політичні сили країни – КРН і потім ПКНВ, – були досягнуті всупереч діяльності емігрантського "уряду" в Лондоні, який виявився ізольованим від польського народу й осторонь від подій, що відбувалися в Польщі. Утворення ПКНВ не можна було відкладати, адже радянський уряд не бажав вводити воєнну адміністрацію в Польщі, бо це означало б встановлення влади росіян над поляками. Тому польська адміністрація повинна була з'явитися, як тільки Червона армія вступила на безсуперечну польську територію. Польський прогресивний союз у Лондоні наголосив, що владу ПНКВ визнала вся країна. У той момент право виступити від імені польського народу перейшло від еміграції до влади в країні. Визнав ПНКВ і польсько-слов'янський комітет в Англії. Польський емігрантський уряд, висувачи свої вимоги в питанні про кордони, турбується тільки про долю власних маєтків. СРСР, уклавши угоду з ПКНВ про відносини між Радянським Головнокомандувачем і польською адміністрацією після вступу радянських військ на територію Польщі, ще раз довів свою повагу до суверенної волі польського народу" [50].

Щойно утворившись, ПКНВ почав інтеграцію у військово-політичні структури СРСР. Зокрема, СВГК 31 липня, 1 та 2 серпня видала директиви командувачам військ 1-го Українського, 1-го, 2-го і 3-го Білоруського фронтів, згідно з якими правом мобілізації на визволеній території Польщі, створенням місцевих органів влади користується лише ПКНВ. Одночасно до складу ПКНВ вводився представник Раднаркому СРСР – генерал-полковник М. Булганін [19, с. 359–362].

Проте радянський уряд усвідомлював слабкість позицій нових політичних утворень, тож вдавався, що прагне досягти домовленостей із "лондонським" урядом. Газета 31-ї армії "На врага" повідомляла, що 3 серпня 1944 р. у Кремлі відбувся прийом представників польського емігрантського уряду, зокрема прем'єр-міністра С. Миколайчика, а також членів уряду С. Грабовського та Т. Ромера. На цій зустрічі, у ході якої обговорювалися радянсько-польські відносини, Й. Сталін заявив, що питання, які стосуються Польщі, мають вирішувати самі поляки і що їх обов'язково потрібно узгоджувати з ПКНВ [51]. Такі перемовини між "лондонським" урядом та ПКНВ відбулися 6 та 7 серпня в Москві. Однак, як повідомляв часопис 31-ї армії, бажаного результату не досягли "через відмову лондонців визнати конституцію 1921 р. та зректися конституції 1935 р." [52].

Дійсно, польський уряд в "екзилі" визнавав конституційний устрій країни, встановлений у ході руху "санації", який формувався впродовж другої половини 20–30-х рр. XX ст. на націоналістичних та антикомуністичних ідеях, не зміг дозволити керівництву країни піти на поступки у питанні кордонів, як це зробили ліберали, котрі затверджували конституцію 1921 р. на основі Ризького миру, за яким передбачалися взаємні територіальні поступки. Після цього в радянській пресі стартувала потужна пропагандистська кампанія із дискредитації польського уряду в "екзилі". Нерідко на сторінках газети "За честь Батьківщини" траплялися замітки такого змісту: "Останнім часом у Туреччині помітно активізувалася антирадянська діяльність польських реакційних елементів. Усією цією діяльністю керує зі Стамбула емігрантське польське посольство в Туреччині через філіал польського телеграфного агентства (далі – ПАТ). Стамбульський філіал ПАТ має безпосередній контакт із геббельсівськими органами в Туреччині. Польський пропагандистський центр у Стамбулі видавав різноманітні книги, брошури та бюлетені, єдине призначення яких – дезінформація громадської думки іноземних та суспільних політичних кіл. Усі чиновники польського емігрантського посольства в Анкарі та консульства в Стамбулі, використовуючи своє становище дипломатів, особисто займаються такою діяльністю" [53].

На початку жовтня газета "На врага" опублікувала інформацію, яка стала привселюдним виразником думок, озвучених Й. Сталіним у згаданому листі до Ф. Рузвельта і У. Черчилля, про варшавське повстання. У часописі також повідомлялося, що 30 вересня 1944 р. у Москві відбулася конференція, на якій представники ПКНВ рішуче засудили злочинні дії організаторів дочасного виступу у Варшаві [54]. Далі періодика 1-го Українського фронту розповідала, що 24 жовтня С. Миколайчик був змушений піти у відставку, а формування нового кабінету доручено заступникові

прем'єр-міністра Я. Квапинському, однак усі його намагання врешті-решт зазнали повного краху [55–56]. Одночасно у Польщі наростав народний рух за перетворення ПКНВ на тимчасовий національний уряд. Зокрема, відбулися мітинги у Любліні та Варшаві, на яких 26 листопада ухвалено резолюцію, у якій йшлося про те, що результати діяльності ПКНВ упродовж декількох місяців засвідчують, що настав час для перетворення його в уряд [57].

Не менш важливим для СРСР було визнання міжнародною спільнотою нового польського керівництва. У цьому процесі СРСР виступав гарантом у підписанні договорів з урядами східноєвропейських держав. Зокрема, газета "За честь Батьківщини" повідомляла, що 30 січня 1945 р. тимчасовий уряд польської республіки визнаний урядом Чехословаччини, а вже наступного дня польський посол у Москві З. Модзелевський отримав від чехословацького колеги З. Фірлінгера листа, у якому йшлося про те, що Чехословаччина прагне встановити дипломатичні відносини [58–59].

Справжньою перемогою радянської дипломатії стало вирішення польського питання під час Ялтинської конференції 4–11 лютого 1945 р. Часопис 1-го Українського фронту повідомляв про те, що під час виступу у палаті громад 27 лютого 1945 р. прем'єр-міністр Великобританії В. Черчилль зазначив: "Польща має отримати значне прирощення території, у тому числі Данциг, більшу частину Східної Пруссії, широку смугу узбережжя Балтійського моря та область Верхня Сілезія", а генсекретар Польської соціалістичної партії С. Матушевський заявив, що рішення Кримської конференції щодо Польщі є її великою перемогою, адже країни "великої трійки" де-факто визнали тимчасовий уряд Польської республіки [60]. Те, що комюніке не містить терміна "лондонський польський емігрантський уряд", свідчить про те, що цей "уряд", який представляв польські реакційні кола, повністю себе скомпрометував і не міг братися до уваги як політична сила. Територія Польщі, згідно із рішенням конференції, буде розширена на схід і на захід. Це означало, що етнічні польські землі повернуться до її держави. Хоча рішення конференції винесено й без поляків, однак і за їх присутності кращого б не зробили [61].

На Ялтинській конференції США та Англія офіційно визнали територіальні надбання СРСР 1939 р. щодо приєднання західноукраїнських та західнобілоруських земель, хоча це й не означало, як було заявлено С. Матушевським, остаточного визнання світовою спільнотою маріонеткового ПКНВ. Зокрема, під час широкого висвітлення періодикою 1-го Українського фронту міжнародної конференції у Сан-Франциско, газета "За честь Батьківщини" розмістила заяву президента КРН Б. Берута та прем'єр-міністра ПКНВ Є. Осубка-Моравського, у якій йшлося про те, що: "Польський уряд підтримав скликання конференції на 25 квітня 1945 р., виступив за створення міжнародної організації, яка буде зміцнювати мир, а також задекларував свою активну участь у конференції. Однак Польща висловлює подив із приводу відмови у запрошенні. Тільки зборисько реакційних емігрантів, яке прагне внести розбрат у табір Об'єднаних Націй, намагається протидіяти роботі з відновлення та зміцнення демократичної держави тимчасовим польським урядом" [62].

Потужна пропаганда із використанням багатого арсеналу засобів впливу на колективну та індивідуальну людську свідомість була повною мірою використана очільниками СРСР задля досягнення своїх геополітичних цілей. Однак майстерно змальована газетярами райдужна картина була лише прикриттям справжньої жорстокої дійсності. Насправді у Польщі, як і в низці східноєвропейських країн, був установлений повністю підконтрольний СРСР маріонетковий уряд. Значною перемогою радянської дипломатії стало визнання польського уряду на міжнародній арені, який після війни допомагав протистояти західному світові. Наполягаючи під час Ялтинської конференції на розширенні польської території за рахунок німецьких земель, радянське керівництво зовсім не прагнуло до відновлення історичної справедливості. Це була часткова компенсація за захоплені у 1939 р. СРСР західноукраїнські та західнобілоруські землі, якими він не бажав поступатися. Та все ж варто відмітити й позитивні зміни для України – визнання світовою спільнотою входження до УРСР західноукраїнських земель, з якими її територія збільшилася на 88 тис. км<sup>2</sup>, а населення – на 8 млн осіб [63].

Завдяки створенню впливового інформаційного простору кремлівським очільникам вдалося спочатку дискредитувати, а потім і фізично розправитися зі своїми політичними опонентами. Стосовно долі польського та українського народів, то нею Й. Сталін переймався найменше. Зокрема, заяви про забезпечення одвічного бажання українців об'єднатися у єдину державу були популізмом, адже такі етнічні землі, як Лемківщина, Холмщина, Надсяння та Підляшшя, залишилися поза межами УРСР. Загалом, польська кампанія перетворилася на трагедію для українців, адже вони виступали один проти одного у лавах Червоної армії, УПА, Армії Крайової, а згодом зазнали переслідувань, арештів, депортації з боку радянської і польської влади. Це був один з етапів формування української держави в сучасних кордонах.

*Список використаних джерел*

1. Жуков С. И. Фронтовая печать в годы Великой Отечественной войны / С. И. Жуков. – М.: Изд-во Московского университета, 1968. – 388 с.
2. Сегеда С. П. Створення та розвиток української військової преси (XX – початок XXI століття): монографія / С. П. Сегеда. – Рівне: Овід, 2012. – 504 с.
3. Румянцев Н. И. Журналистика в военной шинели / Н. И. Румянцев. // Военно-исторический журнал. – 2011. – № 6. – С. 25–26.
4. Мінгазутдінов А. Ф. Значення фронтової преси у пропаганді серед воїнів бойових традицій в ході визволення України від німецько-фашистських загарбників / А. Ф. Мінгазутдінов // Сторінки воєнної історії України. Збірник наукових статей. – К., 2004. – Вип. 8. – Част. 2. – С. 153–158.
5. Попов Н. П. Советская печать в годы Великой Отечественной войны 1941–1945 / Н. П. Попов, Н. А. Горохов. – М.: Воениздат, 1981. – 386 с.
6. Из оперативной сводки за 22 июля // Знамя Родины. – 23 июля 1944. – № 162.
7. Приказ Верховного Главнокомандующего командующему войсками 1-го Украинского фронта Маршалу Советского Союза Коневу, начальнику штаба фронта генералу армии Соколовскому // За честь Родины. – 29 января 1945. – № 26.
8. Приказ Верховного Главнокомандующего командующему войсками 1-го Украинского фронта Маршалу Советского Союза Коневу, начальнику штаба фронта генералу армии Соколовскому // За честь Родины. – 7 февраля 1945. – № 33.
9. Приказ Верховного Главнокомандующего командующему войсками 1-го Украинского фронта Маршалу Советского Союза Коневу, начальнику штаба фронта генералу армии Соколовскому // За честь Родины. – 23 марта 1945. – № 71.
10. Приказ Верховного Главнокомандующего командующему войсками 1-го Украинского фронта Маршалу Советского Союза Коневу, начальнику штаба фронта генералу армии Соколовскому // За честь Родины. – 25 марта 1945. – № 73.
11. Приказ Верховного Главнокомандующего командующему войсками 1-го Украинского фронта Маршалу Советского Союза Коневу, начальнику штаба фронта генералу армии Соколовскому // За честь Родины. – 28 марта 1945. – № 75.
12. Наказ Верховного Головнокомандувача командуючому військами 1-го Українського фронту Маршалу Радянського Союзу Конєву, начальнику штаба фронту генералу армії Соколовському // За честь Батьківщини. – 28 січня 1945. – № 25.
13. Наказ Верховного Головнокомандувача командуючому військами 1-го Українського фронту Маршалу Радянського Союзу Конєву, начальнику штаба фронту генералу армії Соколовському // За честь Батьківщини. – 15 лютого 1945. – № 39.
14. Наказ Верховного Головнокомандувача командуючому військами 1-го Українського фронту Маршалу Радянського Союзу Конєву, начальнику штаба фронту генералу армії Соколовському // За честь Батьківщини. – 16 лютого 1945. – № 40.
15. Приказ Верховного Главнокомандующего командующему войсками 1-го Украинского фронта Маршалу Советского Союза Коневу // За победу. – 14 января 1945. – № 12.
16. Приказ Верховного Главнокомандующего Маршалу Советского Союза Коневу // На врага. – 19 августа 1944. – № 195.
17. Приказ Верховного Главнокомандующего Маршалу Советского Союза Коневу // На врага. – 25 августа 1944. – № 200.
18. Великая Отечественная без грифа секретности. Книга потерь. Новейшее справочное исследование / [Г. Ф. Кривошеев, В. М. Андронников, П. Д. Буриков, В. В. Гуркин]. – М.: Вече, 2009. – 384 с.
19. Русский архив: Великая Отечественная. Том 14 (3–1). СССР и Польша: 1941–1945. К истории военного союза. Документы и материалы. – М.: ТЕРРА, 1994. – 492 с.
20. Україна: політична історія. XX – початок XXI ст. / [Ред. рада: В. М. Литвин (голова) та ін. редкол.: В. А. Смолій, Ю. А. Левенець (співголови) та ін.]. – К.: Парламентське вид-во, 2007. – 1028 с.
21. Указ Президиума Верховного Совета СССР о предоставлении амнистии польским гражданам, осужденным за совершение преступлений на территории СССР // На врага. – 12 августа 1944. – № 190.
22. Подлинно национальная, мощная польская армия // За честь Родины. – 9 июня 1944. – № 138.
23. Набор в офицерские школы войска польского // На врага. – 8 декабря 1944. – № 287.
24. Трофимович В. В. Проблема західного кордону України в 1941–1945 рр. / В. В. Трофимович // Військово-науковий вісник Академії Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного. – 2012. – Випуск 18. – С. 239–251.
25. Арест группы польских солдат – выходцев из Западной Украины // За честь Родины. – 2 апреля 1944. – № 80.
26. “Дейли миррор” о судьбе польских солдат – выходцев из Западной Украины и Белоруссии // За честь Родины. – 23 апреля 1944. – № 99.
27. ЦДАВО України, ф. 4620, оп. 5, спр. 1, 20 арк.
28. Репринцев В. Ф. Рецензія на монографію П. Жароня Польське населення у Радянському Союзі під час Другої світової війни. – Варшава: Держ. наук. вид-во, 1990. – 430 с. / В. Ф. Репринцев, Г. Й. Стронський // Український історичний журнал. – 1991. – № 11 (368). – С. 145–148.
29. Парсаданова В. С. Советско-польские отношения. 1945–1949 / В. С. Парсаданова; [Отв. ред. Ю. С. Новопашин; АН СССР, Ин-т славяноведения и балканистики]. – Москва: Наука, 1990. – 191 с.
30. Прибытие в Москву уполномоченных Национального Совета Польши (“Крайовой рады народовой”) // За честь Родины. – 27 мая 1944. – № 127.
31. Прием тов. И. В. Сталиным уполномоченных Национального Совета Польши // За честь Родины. – 26 мая 1944. – № 126.
32. Обед у Председателя Совета Народных Комиссаров СССР товарища И. В. Сталина в честь руководителей Польского комитета национального освобождения // Знамя Родины. – 30 июля 1944. – № 162.
33. К пребыванию в Москве Президента Крайовой рады народовой г-на Б. Берута и премьер-министра Польши г-на Эд. Осубка-Моравского // За честь Родины. – 25 января 1945. – № 22.
34. К пребыванию в Москве Президента Крайовой рады народовой г-на Б. Берута, премьер-министра Польши г-на Эд. Осубка-Моравского и Главнокомандующего Польским Войском генерал-полковника М. Роля-Жимерского // За честь Родины. – 22 февраля 1945. – № 46.
35. Отъезд из Москвы председателей Польского комитета национального освобождения // За победу. – 16 декабря 1944. – № 297.
36. Прибуття до Москви Президента Крайової ради народової п. Б. Берута та прем’єр-міністра і міністра закордонних справ Тимчасового уряду Польської Республіки п. Е. Осубка-Моравського // За честь Батьківщини. – 15 лютого 1945.

– № 39. 37. Приезд в Москву представителей Польского комитета национального освобождения // На врага. – 1 октября 1944. – № 230. 38. Прием тов. И.В. Сталиным председателя Польского национального Совета г-на Б. Берута и председателя Польского комитета национального освобождения г-на Э. Осубка-Моравского // На врага. – 11 августа 1944. – № 189. 39. Об оказании помощи восстановлению г. Варшавы // За честь Родины. – 19 февраля 1945. – № 44. 40. Польская печать о братской помощи народов СССР Варшаве // За часть Родины. – 2 февраля 1945. – № 29. 41. Помощь СССР населению Праги // На врага. – 3 октября 1944. – № 232. 42. Переименования алеі "Уяздовська" у Варшаві в "Алею Маршала Йосифа Сталіна" // За честь Батьківщини. – 1 березня 1945. – № 51. 43. Передача дара города Варшавы Московскому совету // За победу. – 17 ноября 1944. – № 272. 44. Прибытие в Москву делегации г. Варшавы // За счастье Родины. – 16 ноября 1944. – № 65. 45. Прием И.В. Сталиным делегации населения Варшавы // За победу. – 17 ноября 1944. – № 272. 46. Телеграмма уполномоченных Национального Совета Польши тов. Н. С. Хрущеву // За честь Родины. – 13 июня 1944. – № 147. 47. Первая группа украинцев прибыла из Польши в СССР // За победу. – 8 декабря 1944. – № 290. 48. Образование Польского комитета национального освобождения // Знамя Родины. – 25 июля 1944. – № 164. 49. Заявление Наркоминдела СССР об отношении Советского Союза к Польше // Знамя Родины. – 26 июля 1944. – № 165. 50. Шатілов А. Після утворення Польського комітету національного визволення // За честь Батьківщини. – 31 липня 1944. – № 142. 51. Прием тов. И. В. Сталиным г-на С. Миколайчика // На врага. – 11 августа 1944. – № 189. 52. Сообщение агентства "Польпресс" // На врага. – 11 августа 1944. – № 189. 53. Антисоветская деятельность польских реакционеров в Турции // За честь Родины. – 30 апреля 1944. – № 105. 54. Пресс-конференция в представительстве Польского комитета национального освобождения в Москве // На врага. – 2 октября 1944. – № 231. 55. Отставка Миколайчика // На врага. – 26 ноября 1944. – № 277. 56. Провал попыток Квапинского сформировать новое польское эмигрантское правительство // За победу. – 1 декабря 1944. – № 288. 57. Польский народ требует преобразования Польского комитета национального освобождения во временное национальное правительство // За победу. – 5 декабря 1944. – № 288. 58. К польско-чехословацким отношениям // За честь Родины. – 4 февраля 1945. – № 30. 59. Решение Чехословацкого правительства о признании временного правительства Польской Республики // За честь Родины. – 1 февраля 1945. – № 28. 60. Речь Черчилля в палате общин // За честь Родины. – 28 февраля 1945. – № 51. 61. Генеральный секретарь ППС Матушевский о решениях Крымской конференции по польскому вопросу // За честь Родины. – 18 февраля 1945. – № 43. 62. Заявление Временного Польского правительства правительствам СССР, США, Великобритании и Китая // За честь Родины. – 28 марта 1945. – № 75. 63. О внешней политике Советского Союза. Доклад председателя СНК и народного комиссариата иностранных дел тов. В. М. Молотова на заседании Верховного Совета СССР 31 октября 1939 года // За Родину. – 14 ноября 1939. – № 81.

### Владимир Третяк

#### СОВЕТСКО-ПОЛЬСКИЕ ОТНОШЕНИЯ СКВОЗЬ ПРИЗМУ ПРЕССЫ 1-ГО УКРАИНСКОГО ФРОНТА (1944–1945 ГГ.)

*В статье на основе научных работ, печатных изданий и архивных источников исследуется освещение периодикой 1-го Украинского фронта советско-польских отношений в ходе боевых действий Красной армии на территории Польши в 1944–1945 гг. Рассматривается использование военной печати с намерением решения правительством Советского Союза его геополитических целей. Прослеживаются проблемы создания информационного фона среди личного состава советских вооруженных сил, польского населения и мирового сообщества, а также способы их решения.*

*Ключевые слова:* военная пресса, 1-й Украинский фронт, Украина, Польша, советско-польские отношения.

### Volodymyr Tretiak

#### THE SOVIET-POLISH RELATIONS THROUGH THE PRISM OF THE PRESS OF THE 1ST UKRAINIAN FRONT (1944–1945)

*In the article that based on scientific works, printing editions and archived sources, researching the illumination by the periodicals of the 1st Ukrainian front Soviet-Polish relations during the battle actions of the Red army on the territory of Poland in 1944–1945. The use of the military press is examined as the purpose of decision by the government of the Soviet Union its geopolitical aims. Problems are traced in creation of informative background among the personnel of soviet Military forces, polish population and world society, and the methods of their decision.*

*Key words:* the military press, 1th Ukrainian front, Ukraine, Poland, Soviet-Polish relations.